

О.П. Сергєєнкова, д-р, психол. наук, професор.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АКЦЕНТИ У ПРОФЕСІЙНАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано основні соціальні та психологічні особливості сучасної системи професійної підготовки фахівців. Даною характеристикою охоплено комплекс взаємопов'язаних принципів, організаційних заходів, дослідницького пошуку розв'язання проблеми і умов реалізації освітнього компоненту в підготовці сучасних фахівців у вищій школі.

The basic social and psychological peculiarities of modern system of professional training of specialists are analyzing in the article. The complex of relative principles, organizing actions, research method of decision of the problems, the matter and conditions of realization of educational component in the training of modern specialists in higher education are generalized of this characteristic.

Вступ

Функціонування освіти, як процесу, передбачає багаторазове уточнення і перегляд вихідних положень, ідей, технік. За І.А.Зязюном, «... варта уваги науковців і практиків обставина, що моністична картина світу доповнюється поліфонічним розумінням процесів, що відбуваються з людиною»; ...у зв'язку з цим на перший план висувуються завдання, пов'язані з формуванням таких якостей у підростаючого покоління, які дозволяють молоді самореалізуватися.

Аналіз дослідження і публікацій

Психолого-педагогічна наука знаходиться на відповідальному етапі глибокого осмислення проблем професійного становлення молоді людини. Дослідженню означених проблем присвячено доробки науковців у галузі психології, педагогіки, філософії, соціології з різних позицій: педагогічної діяльності особистості і її майстерності (К.Абульханова-Славська, Г.Балл, І.Зязюн, О.Бондаренко, Є.Климов, О.Леонтьєв, В.Москалець, В.Моргун, В.Рибалка, В.Семиченко, О.Скрипченко; теоретичного аналізу і вимірювання професіогенезу; обдарованості, творчості особистості (М.Боришевський, В.Моляко, О.Кульчицька, П.Лушин, Н.Пов'якель, С.Сисова); методології складових «Я-концепції» і розвитку самосвідомості фахівців, інтегрованих освітніх професій (С.Максименко, М.Савчин, Н.Чепелева, Т.Яценко); проблеми суб'єктності, професійної самоідентифікації особистості (В.Клименко, Г.Ложкін, Н.Побірченко, В.Татенко, Т.Титаренко, Ю.Швалб).

З огляду на специфіку будь-якої професії, у ній виділяють два аспекти: професійний та особистісноіндивідуальний. Вони настільки взаємозумовлені та взаємопов'язані, що створюють єдину проблематику формування професійно-особистісного та індивідуально-функціонального потенціалу особистості.

Мета статті

В багатьох наукових дослідженнях педагогів, психологів щодо проблем професійного розвитку, становлення особистості методологічними засобами виступають моделі розвитку індивідуально-психологічних і педагогічних дій в умовах організації професійної підготовки. Такі дії підтримують пізнавальну активність і самостійність студентів в практичній реалізації природженої своєрідності і соціально набутих індивідуальних рис і якостей особистості в умовах життєдіяльності у вузі через призму вимог майбутньої праці. Студенти повинні усвідомити свою особистісну та професійну задачу, своє місце та призначення в професії, свою готовність до неперервного професійного навчання та самовдосконалення.

Процес формування сучасного професіонала потрібно зосереджувати на життєвій ситуації студента в поєднанні й взаємодії таких її основних компонентів: зовнішні обставини, психічні особливості, здібності, засоби і форми взаємодії всіх його складових. Саме відображенням життєвої ситуації в процесі навчання студентів у вузі, її методичною одиницею мають стати поведінка, ставлення, вчинки як мотив для втручання в процес і результат професійної підготовки. Загалом психологів вважають, що саме вчинковий підхід до навчання студентів найповніше втілює синтетичний підхід, притаманний практичній психології, коли людина розглядається не з позиції її типовості, а з позиції індивідуальності, не відірвано від власного життєвого шляху, а в контексті всіх аспектів її життєдіяльності.

Формування сучасного професіонала не може бути зведене до засвоєння інформації та вироблення навичок, а має водночас змінювати внутрішні психічні структури суб'єкта навчання. Тож психологічні знання повинні мати індивідуальну значущість для студентів. У професійній підготовці студентів науковці радять орієнтуватися на поетапне оволодіння професійно значущими якостями. При цьому поступово вводити до змісту навчального матеріалу ускладнену

психологічну інформацію для творчого само-осмислення і подальшого використання студентами в індивідуальній практичній діяльності.

Таким чином, першочерговою у такому процесі доцільною є організація засвоєння студентами специфіки психологічної інформації, що стосується індивідуального професіоналізму; далі студенти набувають здатності працювати з науковою літературою, порівнювати концепції, принципи та підходи. Необхідним є оволодіння психологічними методиками, математичною статистикою, уміннями інтерпретувати інформацію. У студентів формується адекватне ставлення до власної Я-концепції, свого психічного та професійного здоров'я, їх готовність до вибору індивідуальної стратегії розвитку професійної діяльності.

Показовими психологічними вимірами ефективності такого процесу має стати здатність студентів оперувати узагальненими теоретичними знаннями; науково обґрунтовувати способи організації дослідницько-пошукової роботи; планувати, організовувати та виконувати такі роботи разом з іншими, визначати зміст, обсяг, напрями діяльності психологічних служб.

Маємо припущення, що з кожним науковим кроком у визначенні ознак сучасного професіонала буде розширюватися коло прихильників індивідуально-орієнтованої тематики й психологічного змісту навчального матеріалу не лише для підготовки фахівців освіти, а й для інших галузей народного господарства, буде зростати кількість публікацій, оригінальних концептуальних моделей, індивідуально-орієнтованих проєктів та психологічних технологій формування професійності у студентів. Соціальні замовлення на професійну освіту конкретизуватимуть завдання науково-методичного забезпечення процесу становлення особистості фахівця з високим рівнем розвитку індивідуального потенціалу.

Психодіагностична служба вже на сучасному етапі розвитку професійної освіти здійснює відбір людей на професійну діяльність, яка вимагає високого рівня інтегрування психологічних технологій. Цей прогноз реалізується в тому разі, якщо прикладні психологічні дослідження, методичні розробки спиратимуться на теорію і методологію, в яких розкрита динамічність взаємодії внутрішнього й зовнішнього аспектів особистості, традиційного й нового в психології, а також будуть створені умови, в яких здійснюватимуться авторські творчі пошуки поглиблених знань про людину як носія змін і чинника соціального прогресу.

Водночас, прогнозування організаційних індивідуальних форм підготовки фахівців, яке неперервно технологічно ускладнюється, ще не набуло

необхідної гостроти. Адже впровадження нових методологічних технологій, як уже зазначалося, вимагає від студентів зростаючої здатності формувати та вирішувати нестандартні професійні завдання. В останньому йдеться про масовість здібностей, а не лише про індивідуальні, які не можуть мати великого впливу на процес підготовки.

Ускладнені вимоги спроможні виконати суб'єкти професійного навчання - носії професійної здатності впроваджувати інновації в зміст і методи навчання.

Доведено, що пріоритетною в науці є проблема взаємозв'язку всіх суб'єктів професійного навчання в пошуках способів розв'язування проблеми професіоналізації, тих, які його організовують, і тих, які втілюють її вимоги, і тих, хто користується результатами.

Психологічно грамотні суб'єкти професійного навчання є носіями здібностей рефлексивного оцінювання ефективності процесу професійної діяльності. Їхні здібності виявляються в індивідуальній професійній здатності критично себе відтворювати, здійснювати власну діяльність всупереч соціальним змінам і викликам непередбачених ситуацій. Відповідно, все означене надає змогу студентам професійно самоідентифікуватися, самоорганізовуватися, самопізнаватися, вносити зміни в мету і процес професійного навчання.

В умовах ринку професії втрачають ту радянську «ієрархічність», яка ставила одні професії – керівні - вище від «простих», або «інтелігентні» вважала вищими за «трудові». Нині такого поділу дедалі менше. Будь-яка професія вимагає передусім індивідуальної майстерності, а не статусу. І люди, які стали багатими завдяки своїй праці та розуму, викликають все більше поваги. Кожен представник будь-якої професії теж має право підняти себе до рівня «престижності». Для цього в нього є хороший індивідуальний «капітал», а ринкову освіту він має осилити, аби відповідати сучасному рівню життя.

Доцільно означити критерії, які висувуються сьогодні до професіонала:

- уважно ставитися до свого здоров'я й навколишнього середовища;
- користуватися нормами відкритого громадянського суспільства;
- учитися самостійно розуміти тексти і документи, критично мислити;
- конструктивно думати, вступаючи в комунікацію, самовизначатися;
- рішуче діяти в ситуаціях невизначеності, недостатньої інформації та знань;
- здобувати знання, користуватися сучасними технічними засобами.

Звідси, будь-який професіонал має послуговуватися у своїй роботі такою своєрідною схемою:

- аналіз своєї діяльності, своїх умов і можливостей;
- прогнозування розвитку подій, ситуацій або ж запобігання їм за допомогою прогностичного аналізу;
- оцінка результатів діяльності, їх рівня, якості і т.ін.;
- корекція тих чи інших форм поведінки, відносин, тлумачень, тобто спрямування своїх дій у чітке й визначене русло, врахування недоліків;
- пошук нових ідей на підставі всіх названих вище операцій, який дає змогу поновлювати й оптимізувати свою професійну діяльність.

Причому ці дії дійсно професіонал має робити добровільно, самостійно й відповідально, а не під «тиском».

Безперечно, професіоналізм фахівця має вплив та позначається на реформуванні суспільства в цілому. По-перше, він є високоосвіченою особистістю з глибоким баченням процесу реформ. І це виправдано, оскільки реформування в умовах ринкової економіки - дуже складне завдання, інтелектуально насичене й ризиковане. Воно має відбуватися з участю професіонала, який усвідомлює той факт, що умови завдань стали іншими, і колишній алгоритм діяльності не на часі. По-друге, професіонал ґрунтовно обізнаний, що потрібно змінювати або ж привносити в ситуації, коли незрозумілий чи зовсім відсутній алгоритм певної дії. По-третє, завдяки індивідуальному професіоналізму розширюється коло користувачів певними послугами, оскільки він допомагає підняти престиж й якість професійної сфери.

У студентів формуються індивідуальні можливості встановити відповідність освіти пріоритетам розвитку професійного середовища; виконувати завдання, що постають перед сучасною професійною освітою; створювати умови для саморозвитку індивідуального професіоналізму; визначати відповідність професійної освіти потребам розвитку особистості загалом; формувати вміння адаптуватися до нових соціальних умов.

Викликом XXI ст. стає пошук варіантів партнерства, мирного співіснування освіти з різними культурними, політичними, релігійними, етнічними явищами, подолання світових екологічних проблем. Цього треба вчитися. Адже перед країнами постали проблемні питання, на які немає відповіді. І тільки бажання зберегти себе і досягнути кращого рівня життя спонукає вчених різних наук і професійних шкіл до пошуку нових методологічних основ, які є виходом із кризових становищ та сприяють професійно-індивідуальному визначеному поступу.

Психологічні основи формування професіонала в умовах вузівської підготовки мають набути стратегічно-орієнтованого напрямку, що відображає наступне:

- передбачати проектування неперервності становлення самостійної пізнавальної діяльності, починаючи відбір здібних до певної професійної діяльності дітей шкільного віку;
- здійснювати професійну підготовку на рівні їх актуального розвитку і в «зоні найближчого розвитку» (за Л.Виготським), тобто формування професійності має бути випереджувально-індивідуальним;
- знання психології і її прикладних аспектів мають бути інтегрованими із змістом нових навчально-професійних дисциплін;
- підбір психодіагностичного інструментарію має бути тематично спрямованим і орієнтованим на самостійну роботу студентів впродовж їх професійної підготовки у вузі.

У контексті бажаних результатів процесу формування очікується наступне:

- у світогляді та свідомості студентів відбудуться зміни в сприйнятті нових життєвих та професійних цінностей, корекції професійних орієнтацій, поглиблюватимуться потреби і прагнення досягти високих результатів навчання;
- вироблення студентами стратегій саморозвитку, самоменеджменту, самопізнання і самоідентифікації;
- залишиться активною набута досвідом і навчанням тенденція самостійного вибору і ствердження індивідуальної стратегії професійного розвитку, ініціаторство;
- будуть сформовані компетентності особистості, які підтримують її соціальну й професійну мобільність;
- зростатиме значущість індивідуально визначених критеріїв професійної компетентності у вимірах якості знань; пізнавальний професійний інтерес набуватиме стійкості;
- стане визначальною відповідальність у постановці і реалізації нових мети, завдань професійного навчання, у виборі засобів для організації широкомасштабної діяльності в професійному середовищі.

Вимоги до професіоналізму та особистісних якостей фахівця сукупно сформулюють власну морально-етичну позицію фахівця-лідера. Особистість, відчуваючи потребу досягти високої професійної компетентності, зростатиме духовно, розвиватиме інноваційний характер мислення, здійснюватиме системний підхід до аналізу службових ситуацій.

Потреби сьогодення університетського навчання диктують необхідність не лише передавати студентам на лекціях обсяг базових знань, а

вчити їх наукового дослідництва в пошуках потрібної інформації, технологій апробації нових знань і тих першоджерел, які є підвалиною теорії і методології науки.

Інноваційний процес перебудови професійної освіти є об'єктивним. Він передбачає створення організованого середовища для навчальної діяльності студентів, освітнього простору, де були б умови для самоідентифікації на рефлексивній основі рівнів актуального інтелекту, здібностей і усвідомлення їх майбутніх рівнів власної професійної діяльності.

Увесь зміст програмового навчального матеріалу з психології має ґрунтуватися на парадигмах гуманістичної підтримки – забезпечення орієнтованими основами змісту, доступністю форм і методів навчання, моделями, технологіями впровадження знань у практичну апробацію.

Висновок

Основні вимоги науково-методичного за безпечення психологічних основ формування сучасного професіонала доцільно сформулювати в таких її положеннях:

- визнання студента не лише об'єктом, а й суб'єктом навчального процесу. Для цього потрібно повідомляти програми навчання і обговорювати із студентами необхідні джерела змісту і способів для їх реалізації;
- вважати провідною метою навчання врахування індивідуальних відмінностей, таланту, заданих від природи схильностей до лідерства, до набуття високої самооцінки, тощо;
- поглиблення заданого стандарту навчального змісту новими курсами, спецкурсами, спрямувавши їх на самостійність вивчення, здійснення самоконтролю і розкриття провідних тем у формі рефератів, дипломних робіт, наукових доповідей з їх презентаціями і захистом проектних робіт;
- культурологічна і виховна спрямованість рекомендованої психолого-педагогічної літератури;
- уведення нових навчальних курсів, курсів за вибором, а також удосконалення чинних прог-

рам, використання комп'ютерних методів дослідження особистості.

У контексті таких прикладних галузей наукової психології, як педагогічна та вікова психологія, психологія професій, психологія особистості та діяльності, сучасну концепцію формування професіонала доцільно розкривати водночас і як важливий чинник успішності професійного навчання студентів, і як предмет проектування змісту, напрямів, технологій, методів, форм організації розвитку професійних новоутворень в особистості фахівців. Тобто, сучасна концепція формування індивідуального потенціалу особистості студентів є тим науковим інструментом, який, з одного боку, сам зазнає впливів наукового процесу і потребує змін, а з другого, є дієвим фактором розв'язання гострих проблем професійної підготовки сучасних фахівців.

Література

1. Гончаренко С.У. Проблеми інтеграції та диференціації у професійній освіті // Педагогіка психологія професійної освіти. – 1999. - №1. – С.23-25.
2. Державна програма «Вчитель». – К.: Редакція загальнопедагогічних газет. – 2002. – 40с.
3. Зязюн І.А. Сучасне і майбутнє професійної педагогіки/ Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. - №5. – С.12-19.
4. Ничкало Н.Г. Педагогіка вищої школи: крок у майбутнє// Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: Моногр. / За ред. Н.Г.Ничкало. — К.: ВІПОЛ, 1999. — 450 с.
5. Рибалка В.В. Особистість як суб'єкт творчої трудової діяльності та професійного становлення // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – 2000. - №2. – С.267 – 276.
6. Сисоєва С.О. Особистісно орієнтовані технології у професійній підготовці майбутніх фахівців / С.О.Сисоєва // Кримські педагогічні читання: Матеріали міжнарод. наук. конф., 2000р., 12-17 вересня. – Х.: НТУ «ХП», 2001 – С.297-308.